

Da Svendborgs fattige skulle til at arbejde for føden

Af *Otto Jonassen*

Den første lov om offentlig forsorg for de fattige her til lands kom i 1708.¹

Hensigten var at skåne godtfolk for tiggernes plageri.

Kunne man ikke forvente straks at afskaffe tiggeriet, så var det dog værd at forsøge at begrænse det.

Siden reformationen gjorde en ende på kirkens – især klostrenes – halvofficielle omsorg for samfundets – eller skæbnens – stedbørn, havde der ikke eksisteret anden forsorg for de fattige end almisser. Statsmagtens indsats på dette felt havde hidtil været begrænset til udstedelse af forordninger om, hvem der havde lov til „at trygle i Jesu navn“, som en slags erkendelse af samfundets forpligtelser over for sine ringest stillede medlemmer – og så forskrifter for behandling af dem, der overtrådte disse forordninger.

Ikke mindst i 1600-tallet havde tiggeriet antaget et helt utåleligt omfang, bl.a. som følge af de langvarige kriges ødelæggende virkning på landets økonomi og indbyggernes kår.

Ved loven af 1708 blev det bestemt, at de værdige trængende, d.v.s. især syge, blinde, gamle, svage samt forældreløse mindre børn skulle have hjælp af samfundet, og hjælpen skulle organiseres af de lokale myndigheder. Midlerne skulle skaffes dels ved frivillige gaver, indsamling i kirkerne og andre steder, dels ved en skat på alle offentligt ansatte: 1 pct. af deres indkomst.

Der lå den fremtidsvision bag disse bestemmelser, at man ad åre kunne opnå en tilstand, der gjorde det muligt totalt at forbyde tiggeri.

Lidt efter lidt groede da den tanke (som modnedes sildigt), at de, der modtog almisse, til gengæld måtte yde en indsats i form af arbejde. Thi som skrevet står: Den der ikke vil arbejde skal ej-

heller have føden. Der er imidlertid ofte langt fra tanke til handling, og iværksættelsen af planer til de fattiges nyttige beskæftigelse blev længe ved at være fremtidsmuligheder.

På landsplan havde allerede på Chr. IV.s tid denne sag⁴ været fremmet gennem en kongelig befaling til lensmændene om en formelig klapjagt på „uværdige fattige tiggere“, d.v.s. de arbejdsføre, som blev „indfanget“ og sat på tvangsarbejde især på kongens mange byggepladser – men sluppet løs igen, når byggesæsonen var forbi!

Selv om lovens bestemmelser blev ført ud i livet både på landet og i byerne, så de dårligst stillede fik en nødtørftig hjælp, slog det slet ikke til over for den armod, der prægede tidens samfund. Og tiggeriet trivedes stadig overalt. Hver by og hvert sogn havde sine egne fattige at forsørge og sine egne „uværdige“ trængende, hvis betleri man mere eller mindre så igennem fingre med, men strengheden over for fremmede tiggere var ofte stor. Ikke underligt heller, at den, der selv måtte slide og spare for at skaffe det nødvendige til sig og sine, blev irriteret og forarget over de arbejdsføre betlere, som var allestedsnærværende – undtagen der, hvor der var adgang til at tjene til en dagleje. Også de mere velbærgede, for hvem det ikke var noget større offer at stikke en betler en lille almisse, tog del i forargelsen, og af og til kom den til orde i tale og skrift, som f.eks. når provst Lars Pedersen Næraae,² i Svendborg i 1771 skriver ikke blot om de mange vagabonderende udenbys betlere, „der udsuge Landet som Blodigler“, men også brokker sig over byens egne mange arbejdsduelige, men dovne fattige. Han fandt det rimeligt, om man tvang dem til at bestille noget nyttigt, og påpegede den mulighed, at man beskæftigede dem ved fiskeri, som der var lejlighed til, men stor mangel på i byen. Som i Svendborg har det nok været i mange andre byer, og sagens udvikling her i byen har sikkert været typisk. – Der kom ikke noget fiskeri i gang på provstens foranledning, for et er at sige det, et andet at sætte noget i værk.

Da der endelig var nogen, der tog initiativet til at beskæftige de fattige, blev det især tekstilindustriens forskellige muligheder, man rettede opmærksomheden imod: Enhver skulle jo kunne lære

at spinde på en rok, og behovet for denne produktion var stort. Det blev igen en kirkens mand, der tog sagen op. P. C. Steenwinkel,² præst ved Sct. Nicolai kirke o. 1780, fik en overgang held til at sætte nogle af dem i gang med at spinde uld, men det udviklede sig sådan, at det især blev de fattiges børn, der kom til at gøre arbejdet – og den hjælp, forældrene fik, var så afhængig af børnenes flid! Foretagendet strandede imidlertid på uenighed med den fabrikant, som aftog garnet. Et par andre forsøg af lignende art, i større eller mindre grad bakket op af de kommunale myndigheder (sidst i 1780-erne) løb også ud i sandet, mest på grund af for stærk indblanding af private profitinteresser. Så den nedgang i tiggeriet, som faktisk var konstateret under Steenwinkels indsats, varede ikke længe.

En ny lov om fattigforsorg – i 1803¹ – definerede nøjere, hvem der var berettiget til at erholde offentlig fattighjælp, nemlig kun de, der „ei ved egne Kræfter, paa lovlig Maade, kan erhverve sig nødtørfdig Underholdning“. Endvidere skærpedes bestemmelserne om politifølgelse af betlere. Og diskussionen om beskæftigelse af de arbejdssky fortsattes. Der blev ved initiativ fra en kreds af borgere oprettet en spindeanstalt, som modtog uld og hør fra borgerne til bearbejdning.³ De fattige kunne her få udleveret materiale til spinning og fik så deres betaling efter det afleverede arbejdes mængde og kvalitet. De 42 borgere, som hver havde indskudt 10 rdl. i anstalten som et lån til fattigvæsenet, blev i 1813 enige om at skænke deres indskud til fattigvæsenet. Anstalten fungerede videre, men arbejdet voksede aldrig ud over et ret beskedent omfang. Hvad de fattige fik for deres arbejde med spind, ligger ikke helt klart, men fra en lignende anstalt i Nyborg foreligger en takst, ganske vist fra en lille snes år senere:⁵

„Der udleveres 1 Pund Hør ad Gangen, afregnes efter Finhed. Forstanderinden faar Haspepenge pr. Pund Hørgarn 2 Sk, pr. Pund Blaar 1 Sk. Hun faar Frie Huus, Ildebrand og 30 Rdl. aarlig, er tillige Lærerinde for fattige Børn i flere Slags Haandarbeide saasom Karte, Spinde, Strikke, Sye osv.“

Spindetakst for 1 Pund Hørgarn:		for 1 Pund Blaar:	
Finhed*)	Sk.	Finhed	Sk.
10, 11, 12, 13, 14, 15	10	7	7
16	11	8	8
17	12	9	10
18	14	10	11
19	15	11	12
20	1 Mk.	12	14
21	1 Mk. 1	13	15
osv. op til		14	16
40	2 Mk. 2	15	18

*) Finhed = antal fed pr. pund.

At Svendborg skulle have en rigtig arbejdsanstalt, var længe et emne på dagsordenen. I pastor Joachim Begtrup's „Forsøg paa en Beskrivelse over Svendborg Kiøbstad“ 1823, giver han udtryk for, hvad nok de fleste tænker: „Hvad Fattigvæsenet meest savner er et Tvangshuus, hvor de dovne og drikfældige kunde anbringes til Flid og Orden; denne Indretning er saa nødvendig i ethvert Amt, naar ellers Fattigvæsenet skal opnaae nogen Fuldkommenhed“.

Den, der endelig gav stødet til virkeliggørelsen af tanken, var „Madam Sophie Hansen, født Hoffmann, Enke efter Tobaksfabriquer Hans Hansen“, som i sit testamente oprettet 1824 skænkede 1000 Rdl. sølv til dette velgørende formål (og samtidig 4000 Rdl. til et legat for enker efter præster og degne ved Vor Frue kirke). Da hun døde i 1827, og alle formaliteter blev bragt i orden, kunne fattigkommissionen endelig under malermester H. F. Trabolts eneriske ledelse tage opgaven op og forberede indretning af en „Arbejds- og Bespiisningsanstalt for de af Byens Fattige, der kan og følgelig bør arbejde“.

Der var mange problemer at løse, før man fik anstalten op at stå. Før at begynde med begyndelsen: Hvem skulle omfattes af ordningen? Dette blandt mange andre spørgsmål, foreslås løst i en omfattende betænkning, der er bevaret, håndskreven, men desværre hverken dateret eller underskrevet, men af en form, der gør det rimeligt at tro, den må stamme fra en ret autoritativ hånd.⁷ Det hedder heri: „Naar en arbejdsdygtig Fattig meldte sig for en

af Fattigforstanderne for at erholde Almisse, saa skulde han henvises til Arbejde . . . ham medgives en Seddel til den fungerende Tilsynsmand for Anstalten, der af denne skulde paategnes, med hvilken han skulde sendes til Bestyreren for Arbejdsanstalten, og af denne strax gives Arbejde“. – „Og saa skulde man vente af Byens Borgere, at de – bortvise ørkesløse Tiggere uden at give dem Almisse“. – „Og de fattige Børn skulde paa lignende Maade uden for Skoleunderviisningens Termin henvises til Arbejdsanstaltens Haandarbejdsskole“.

Byens fattigforstandere fik besked om at udarbejde lister, hver for sit distrikt, over de understøttede fattige, som burde henvises til arbejde. Et par eksempler herpå:⁵

„Fortegnelse over de Fattige som Nyder Maanedlig Understyttelse. Og som anses Tienlige til at Arbejde. –

Grethe Stykkels. –

Karen Soffie Stykkels 12 Aar.

Jens Stykkels. 8 Aar. –

Peter Stykkels 16 Aar opholder sig hos Raun.

Demants Enkes Børn.

Soffie Demant 11 Aar. –

Stine Demant 8 Aar. –

Anc Mathisen i Huulgaden.

De der af Fattigvæsenet nyder Fri Huus

Rasmus Sørensen

Anton

Karoline Rasmussen

Marie Pustemager

Rasmine Dito Datter 14 Aar

Jørgen – Dito – 11 Aar

Har Nydt Extrahjelp

Peter Hansen i Huulgaden

3de Børn { Hans 13 Aar. –

{ Lovise 10 Aar. –

{ Frederich 6 Aar.

Else Stykkels nyder Extrahjelp og fri Huus.

Bønnelycke“

„C L P M.

Liste over de fattige, i mit Distregt, som ved Arbeide kan fortjene vad de faaer af fattig cassen

Anne Øboes
 Maric Lolikes
 Lars Venters' Enke
 Sofie Meiiers
 Hans Vægter
 Peder Hendrichs Enke
 Anne Peder Sørens
 Rasmus Randers Rebslager

Svendborg, 11, September 1834

Erbødig
 B. Schul
 fattigforstander“

Der skulle ikke herske tvivl om, at man også havde omsorg for den unge slægt og dens gode oplæring. Betænkningen peger på „Haandgjerningsskolen for fattige Børn af begge Kjøen. Thi naar disse i en tidlig Alder faae Smag paa at bestille noget nyttigt og lære forskiellige passende Arbejder, da ville de siden ikke saa let faae Lyst til det omvankende og ørkesløse Tiggerliv, og man vilde da bidrage sit til at opelske en mere sædelig yngre Slægt hvilket i alle Henseender vilde have de gavnligste Følger“.⁷

Betænkningens forfatter stiller flere forventninger til byens borgere: „at lade deri spinde og sye, hvad Familierne ikke kunde lade forarbejde hjemme i Deres Huuse“ – samt at „man fra Byens drivtigste og meest formaaende Kjøbmænd kunde erholde de raae Materialer for Indkjøbsprisen og paa Credit, indtil de i Anstalten kunde blive forarbejdede, og derefter afhændedes.“ Og det forventes, at anstalten skal kunne vinde beboernes bevågenhed, ved at man får nogle af de mest ansete borgere til at lade sig udpege til anstaltens bestyrelse.

Grundige overvejelser ofres på spørgsmålet om, hvad man skal sætte de fattige til. Det forekommer stadig initiativtagerne, at tekstilbranchen – især dens grovere sektioner – er mest egnede, men der er også betænkeligheder, som underbygges af råd, man

får fra mange steder, hvor man udbeder sig oplysninger om, hvordan sagen er blevet grebet an der: Odense, Ålborg, Slagelse, Middelfart, Køge osv. Et af de indhentede råd (fra Middelfart) får næsten ordret plads i anstaltens regulativ:⁷ „Spind af Uld og Hør, Hørblaar og Blaar bør ikke i meget udvidet Grad anvendes for ei hermed at indvirke skadelig paa Huusarme som uden at falde Fattigvæsenet til Byrde ernære sig dermed – i al Fald maae Spind af Hørblaar til Lysevæger foretrækkes“. Det forudses også, at mandfolkene ikke vil gå med større lyst til spindearbejdet, som regnes for et særligt fruentimmerarbejde. Så var vævearbejde nok mere for mandfolk. Denne tanke er medvirkende til, at sigtet efterhånden mere og mere rettes mod fremstilling af gulvtæppestof af fæhår. En sådan produktion er i gang på tilsvarende anstalter i Køge og Ålborg, og den nærliggende tanke at sende en arbejdsleder et sådant sted hen for at lære teknikken bliver da også realiseret.

Hele tiden må man jo desuden drage overordnede myndigheder med ind i overvejelserne. Bl.a. var guvernøren over Fyn, prins Christian, den senere Chr. 8, levende interesseret i, hvad byerne gjorde for de fattige. Hans sekretær, v. Holten bemærker,⁵ at han ikke ved, om gulvtæppevævningen kan læres på Sjælland, men henviser til Ålborg, hvor han har „fundet det bedste Industrie af dette Slags“. Svendborg valgte alligevel at sende en mand til Køge for at lære det.

Så skal der findes et sted at være med det hele, og her forestiller betænkningen sig „en Gaard, der kan indrettes til 3 Arbejdsstuer, een for Mandkjøn og een for Qvindekjøn, samt en til Haandgjerningsskole for fattige Børn, samt til Bolig for Bestyreren.“ Blandt flere tilbud valgtes en gård i Bagergade tilhørende Borger og Vævermester Lars Lindegaard (der, hvor nu „Børnely“ staar, nr. 28). Taxeringsmanden beskriver den sådan:⁵ „Væver Lars Lindegaards Huus, et stuehuus 22 Allen og Bredden 14 Allen. Et Baghuus 20 alen lang Bred 10 allen. Brøn og Pombe i gaarden – her til hører en Rommelig Gaard og en Betydelig stoer hauge.“ Den 3. sept. 1833 skrives købekontrakt:⁵ Købesum 1300 Rd., hvoraf

300 Rd. udbetales kontant, mens resten står på en obligation. Ved licitation over ombygningen tilfaldt arbejdet C. Lange for 740 Rd. Hertil kom så 61 Rd. 5 Mk. for „Opførelse af en gavl og et dobbelt Lucom, samt en svinestie“, „istandsættelse af brøn og Pombe 17 Rd. 2 Mk. 3 Sk.“ – og en lang række andre nødvendigheder: plankeværk, hundehus, kakkelovne og andet inventar, så at den hidtidige bestyrelse af Madam Hansens Legat henimod årets slutning må konstatere, at „de skjænkede Capitaler aldeles medgaar til den første Indretning.“ Og så er der endda ikke medtaget udgifterne til „en med Arbeidshuset forened Bespiisningsanstalt, hvilken vi haaber eiheller vil udeblive.“

Madam Hansens Legat på 1000 Rd. havde jo siden hendes død i 1827 trukket en del renter, men selv hermed havde legatet ikke kunnet klare disse udgifter, hvis ikke der fra anden side var blevet skudt til. På amtets indstilling af 6.11.1833 blev de 300 Rd.,⁵ der indkom ved salg af den gamle skole, en del af det tidligere kloster, til nedrivning, overladt stiftelsen, som ligeledes fik en gave fra „Stiftets Communefond“ på (mindst) 166 Rd. 3 Mk. 3 Sk. (2.10. 1833).

Bestyrelsen havde døjet en del med at finde en formel, hvorefter man kunne overlade anstalten til byens fattigvæsen. Madam Hansen havde nemlig betinget sig – uden iøvrigt at motivere dette vilkår – at anstalten skulle „aldeles blive uden for Fattigcommissionens Tilsyn og Optegnelse, . . . at Fattigcommissionen intet haver at paasee eller iagttage.“ Nu har legatstiftere i århundreder kunnet overdrage kommunale myndigheder at forvalte deres efterladte formuer „i al Fremtid“ på legatstifternes betingelser, fordi myndighederne har ladet sig sige! – men enevældens love og anordninger formåede Madam Hansen ikke at sætte til side, og det kunne bestyrelsen heller ikke, så den måtte lade sig nøje med „at opfylde Testatrix Bestemmelse saa vidt mueligt ved at købe og indrette en saadan Anstalt, og først da sætte den i en *dog kun middelbar* Berøring med Fattigvæsenet.“ Det maatte jo blive Fattigcommissionen, der henviste almisselemmerne til arbejdsanstalten og i sidste instans bar det økonomiske ansvar, hvis den gav underskud.

„Forklaring over Arbeidsanstaltens Locale.⁷ –

Arbeidsanstaltens Locale bestaaer af det Lars Lindegaard i Bagergade afkiøbte Sted, med Gaards og Haugeplads med tilliggende Fag. I Forhuset til Gaden . . . er indrettet 2de Arbeidsstuer med Fjel Gulv og Loft . . . Een for hvert Kiøn . . . i Forhuset er fremdeles under Trappen til Loftet en Tvangs Arrest. I Baghuset er til Opsynsmanden Dagligstue, Sengekammer, Kjøkken, Spisekammer, Bryggers og Forstue, samt en Arbeidsstue . . . i hvilken naar den øvrige Fabrikation tillader det en Haandgjerningsskole for Børn agtes etableret. Fremdeles er paa Baghusets Loft 2de Kamre i Gavlene til . . . og til raae Materiale. Haugen indeholder med tilliggende liden Eng circa 1 Td. Land og er overladt Opsynsmanden til Nytte og Brug . . .“

En bestyrer behøvede man ikke at lede længe efter. Der meldte sig flere ansøgere, som havde hørt, at der ville blive en sådan stilling. Hvad man havde at byde en sådan mand, og hvad man til gengæld forventede af ham, skinner frem af hans instrux, hvorfra disse udpluk:⁷

§ 1 „Opsynsmanden er tillige Fabrikmester, saa at han tilfulde kiender og forstaaer Omgangen med den Industriegreen der i Særdeleshed drives, hvorefter han haver at tilveiebringe Beviser før han antages. –

§ 4 Han fører nøiagtigt Opsyn med de Fattiges Orden og Sædelighed i Arbeidsstuerne, at de møde til bestemte Klokkeslet, forblive der i Arbeidstimerne, ei forlade localet uden hans Tilladelse samt med at ingen forargelig Samtale finder Sted, men at Flid og et godt Forhold iagttages. –

§ 5 De Fattige der arbejde i Anstalten sættes ganske under hans Befaling, dog maae han ei straffe, men naar nogen af lemmerne forseer sig da melder han det strax . . . til Bestyrelsen, som da strax vil tage de nødvendige Forholdsregler til den Feilendes Afstraffelse . . .

§ 8 Hver Løverdags udtæller han til hver af Lemmerne hvad de i Ugen har fortient og hvorover han holder nøiagtig bog.

§ 10 Opsynsmanden bør stadig have et anstændigt Fruentimmer i Huset, der er i Stand til at undervise i grov Syning, Strikning og Spinden m.fl. slige qvindelige Arbejder, og da herfor for Tiden ikke kan fastsættes nogen særlig Godtgjørelse, saa vil der ved første Antagelse af en Opsynsmand blive taget Hensyn til at dette bliver en Mand der lever i Ægteskab med en Kone, hvis moralske Character og Duelighed egner sig til en saadan Bestilling, desaaersag er det en Betingelse for Opsynsmandens Antagelse at hans Hustru overtager dette Hverv.

§ 13 Opsynsmanden der som melt stedse tillige er Fabrikmester nyder

- 1) i aarlig Løn 100rd Sedler
- 2) Frie Ildebrændsel og Lys til Nødvendighed
- 3) Afbenyttelse af den tilliggende Hauge med Frugttræer og Eng ... for Tiden anslås dens årlige netto Indtægt til 20rd 12

Endvidere tilsiges Opsynsmanden at naar Anstalten kommer i nogenlunde Flor, og det skønnes at han udmærker sig ved Iver, Dygtighed og Drivtighed i sit Kald, han vil kunne gjøre sig Haab om at blive tilstaaet 4 pro Cento af hvad der udkommer ved de fabriqerede Varers Salg efter at de raae Materialiers Værdi er fra-dragen, ligesom det ogsaa tilsiges ham at naar Bestyrelsen finder at hans Hustru udmærker sig ved at medvirke til Anstaltens Fremme i det hele, og til Børnenes Flid og Fremgang i Særdeleshed, den da vil søge at forskaffe hende et lidet Gratiale ved den Tid at Regnskabsaaret er omme, og dertil er Udvei.“

Blandt ansøgerne blev den heldige sadelmagermester J. Lindbach, som præsenterer sig selv og sin kone i følgende:⁵

„Underdanigst Promemorie!

Jeg hermed giver mig den underdanige Frihed foranlediget af den Arbejdsanstalt der er berammet som Velgjørende indretning for Byen, saafremt deres Højvelbaarenhed i foreening med de ærede Representandere ellers ikke maatte have udseet en Vær-

Da Svendborgs fattige skulle til at arbejde for føden

digere, da var mig underdanigst bedende af deres Højvelbaarehed at vorde Anbefalet som Opsynsmand ved bemelte Arbejdsanstalt. Min Kone der af flere er noksom bekjendt for Ferdighed i Quindelige Sysler kan som følge heraf give Undervisning i Spind Lindsyning Strikning Uldkjemning og dennes sjeldne Spinding. -- I 9 Aar har jeg selv været Opdraget paa det Kongel. Opfostringshuus i Kjøbenhavn og er der bleven bekjendt, skjøndt det var vel ikke en Arbejdsanstalt af denne Art: saa dog bekjendt med hvorledes saadanne Børn bør omgaaes. Ved et vaagent Øje over saavel de os Ældre som yngre Anbetroede hvoraf Arbejdsanstalten kommer til at bestaae, som og Materialiernes rette Anvendelse, der skal Forarbejdes skal ene være det Maal hvortil vi vil stræbe og derved forvende saavel høje Øvrighed som andre foresattes Agtelse og Tillid.

Svendborg den 9. April 1834

Underdanigst
Lindbach

Højvelbaarne

Herr Kammerjunker v Moltke, Ridder.“

Den næstfølgende udvikling af sagen aflæses af denne korrespondance, som gengives direkte, kun lidt forkortet.⁵

„Kiøge, den 15. maj 1834

Herr Chr. Raun, Svendborg.

Deres meget Ærede til Kjmd Binau af 28 f.m. er Kiøge Fattigcommission leveret af herr Maler Binau hersteds og tjener herved til behagl. Gjensvar.

Da Spindemesteren paa Fattigvæsenets Arbejdshuus, er udtrykkeligen forbuden at optage Nogen somhelst for sig, haver Commissionen besluttet at vilde modtage en Mand fra Dem og lade ham lære Gulvtæppevævningen, saafremt deres Bestemmelse hermed er at indrette en Arbejdsanstalt for Fattige i Svendborg. Betalin-

gen for hans Ophold her paa Stedet nemlig Kost Logi mm blive
2 rd Sølv ugentlig men for Undervisningen skal der Intet betales.

.....

Idet de af Commissionen skjøndt ubekjendt venligen hilses har
jeg den Ære at tegne

med megen Agtelse
paa Commissionens Vegne
B. Bøggild.“

„Kjøge den 5 Juny 1834

I Mandags Aftes den 2 Juny Kl. 10 landede jeg uden for Kjøbenhavn's Toldbod og kom ind til Staden Tirsdagen derpaa Kl. 7 om Morgenen og maatte opholde mig i Staden til Onsdag Eftermiddag Kl. 1 og Reiste da her til Kjøge hvor jeg Arriverede Kl. 7 om Aftenen . . .

Jeg blev efter Ønske straks sat i Arbejde og vævede første Dag 2 Al Gulvtæppe der efter jeg aldrig før har haft fat paa en Væv dog udførtes samme til Mæsterens særdeles Tilfredshed og naar det paabegyndte Støkke er færdig da skal jeg lære at sætte selv Redskaberne i Gang og det er egentlig det der udfordrer Opmærksomhed og Tiid. I henseende til Apperaderne forholder det sig saaledes i følge Mesterens Opgave

1. Med Hensyn til de almindelige Spinderokke kan for det første anskaffes 6 Stk som kan gjøres liig andre simple Rokke blot Teen-tøyet kan ikke paabegyndes føren jeg kommer hjem da det skal være forskellig fra andre –

2. Med hensyn til Skaatrokken, da siger Mæsteren at det er det bedste at tage en med fra Kjøbenhavn, da han paastaar ingen kan gjøre dem med mindre de har en til Model og med det samme seer man hvad den koster før vi fare vild med Prisen paa samme her hjemme.

. . . Og endelig med hensyn til Væven, det er en Væv lig en anden almindelig Lindvæv med nogle faae Forandringer der ligeledes

maae beroe indtil jeg kommer hiem for at kunde opgive den fornødne forandring . . .

Til den ende var det mig Underdanigst Bedende at Deres Høyvelbaarenhed gunstigst maatte behage med Lohse at tilmelde min Kone at jeg er her, da kommer jeg at tegne mig deres Underdanigste

Lindbach.

Højvelbaarne

Hr kammerjunker og Byfoged Moltke
Ridder.“

„Kjøge den 22de Juny 1834

Foranlediget af deres Høyvelbaarenheds højgunstige Skrivelse af 17 ds med 5 rd giver jeg mig herved den Underdanige Frihed, at tilskrive dem saaledes:

Mæsterens mening ihenseende til Rokkene og disses Forfærdigelse i Kjøb: Nu raader han at er det bedste at lade disse gjøre Hjemme af den Aarsag at de er Vanskelige at føre, . . . men kun en Skaatrok skal jeg kiøbe i Kjøbenhavn og bringe med som en Model . . . I henseende til Spind af Fæhaar da Afkortes det betydelig da min Datter . . . har i en Tiid af 11 Dage opholdt sig her i Kiøge hos mig og meente da Mæsteren som er i det hele en meget vagger Mand, at det var det bedste, at hun Lærte at spinde paa Fæhaars Rokkene og tillige Lærte at spinde Uld paa Skaatrok . . . at jeg Lejlighedsvis kan lære det her hjemme af hende. Det er iøvrigt et glædeligt Syn at See med hvilken Færdighed det gaaer, og hvilket nydeligt Garn det giver at spinde Uldet paa en Skaat-Rok frem for de almindelige Rokke saa jeg smigrer mig med at den største Deel af Svendborg vil finde sin Regning ved at Lade Spinde hos os. —

Han fletter ogsaa Maatter af Straae til at lægge uden for Døren til at Renovere sit Fodtøi paa, ogsaa det vil jeg lære. —

Vævene hvorpaa Tæpperne væves ere i alle maader Indrettede som en hver anden Lindvæv kun paa det nær, at de maae være $\frac{1}{2}$ Al mere Fremstaaende, og kan man maaske faae et par at kjøbe under Haanden herhjemme.

Rok til fæhårsspinding. „Teentøyet – forskellig fra andre“. Fæhårstråden skal være tyk. Den almindelige tenpibe er for snæver. Derfor er tenjernet fastproppet i et videre jernrør, der virker som pibe, og hvorpå vingen af fladjern er fastgjort. Hele tenen vejer ca. 1 kg. Fot. Henrik M. Jansen.

1.ste Juli haaber jeg med Guds Hjælp at forlad Kiøge og Reiser jeg da til Kjøbenhavn for at købe den omtalte Skaatrok, og da hvis Skibslejlighed gives, der at Rejse til Søes hjem, da jeg gjerne ønsker at følge med mit Tøy og saa meget mere for at bevare Rokken.

Saaledes troende at have Oplyst alt hvad jeg ved om Arbejdsanstaltens Indretning saa skal jeg og naar jeg kommer hjem give en nøiagtig Forklaring over Bispisnings Anstalten herstedes.

Underdanigst
J. Lindbach

adresse

Logerende hos Mussiker Hærner

Høyvelbaarne Hr. Kammerjunker og Byfoget Moltke, Ridder.“

Om svendborgerne virkelig blev så begejstrede for skotrokspindingen, som Lindbach udmalede sig, foreligger der intet om, men at et par af byens rokkedrejere kom i sving, så snart han var hjemme, vidner et par regninger om:⁶

2. august 1834 får E. Lindegaard 20 rbd. for levering af 12 rokke og 18. august 1834 får I. C. Tegge for 6 skotrokke, 1 spolerok og 1 haspe 11 rbd. og 5 sk. 13. september anskaffes 2 væve for 50 rbd. Skotrokken var jo iøvrigt et karakteristisk redskab for arbejdsanstalter (og tugthuse).¹⁰

Det er nok tvivlsomt, at det var en af de omtalte skotrokke, der blev fundet på Viebæltegårdens loft i 1974, men der er næppe tvivl om, at i alt fald en af de andre gamle mishandlede rokke fra det støvede loft er af samme slags som de omtalte „Koehaarspinderokke“, nemlig med „blot Teentøyet . . . forskellig fra andre.“ Disse rokke findes nu på Svendborg og Omegns Museum, som også ejer både en spolerok og en knækhaspe, uden at det dog vides, om disse stammer fra arbejdsanstalten.

Den 23. august 1834 kunne man fejre arbejdsanstaltens højtidelige indvielse som et led i den store festivitas omkring guvernøren over Fyn, prins Christian Frederiks besøg i Svendborg, en begivenhed som i 3 dage satte byen på den anden ende. Efter at prinsen havde „mynstret Borgervæbningen og derefter Sprøyterne . . .“ gik han til Arbeidshuset hvor de Eligerede Mænd var i Forveyen og tog imod ham. Der var smaae Piger og Drænge som sang en Sang under anførsel af Skolelærer Schaldemose og saa holdt Kammerjunkeren en Tale og derefter Prinsen en Tale til Indvielse af Arbejdsanstalten og saa blev sjungen en Sang til Slutning; var alle de højere Embeds Mænd saavel som alle her af Byen, Prindsen besaae alt og var meget tilfreds: alt er bekostet af frivillige gaver saa Communen har ikke betalt noget til Arbejdsanstalten.“ (Fra Pjentemøllerens dagbog.)⁸

Men dermed var ikke alt klart til at sætte i gang, thi først måtte alle formalia være i orden, og sligt tager tid. Først den 2. dec. forelå „det Kongelig Danske Cancellie's Approbation paa Regulativ og Instrux, og Arbejderne ville uopholdelig begynde,“ hedder det i den hidtidige bestyrelses afskedsbrev af 8. dec., „saaledes at

indtil Nytaar alle Udgivter afholdes af Legatet, og fra 1. jan. 1835 i Forbindelse med Fattigvæsenet overensstemmende med Regulativet. —“

Hvordan det hele så udviklede sig i praksis i den første tid, er lidt uklart. Håndgerningsskolen må være kommet i gang, for der findes en regning på „4 Benge“ til den. Bospisningsanstalten kom også i gang, men bortset fra nedenstående madplan er intet skriftligt bevaret herom fra de 4 år, den bestod.

Forklaring over Huusholdningen⁷

- 1/ 7 Pund Brød om Ugen uddeles til hvert Lem hver Søndag.
- 2/ Hvert Lem erholder en $\frac{1}{2}$ Pot afskummet kogt Mælk hver Morgen.
- 3/ en $\frac{1}{2}$ Pot Øl hver Aften;
- 4/ Om Søndagen til Middag fersk Kjødsuppe, og 3nde Mand om hver Pund Kjød; derpaa koges en Pott Mad til hver Mand. —
- 5/ Mandagen: Velling: Ligeledes en Pott Mad til hver Mand, dertil forbruges en $\frac{1}{2}$ Pot Gryn, og $\frac{1}{2}$ Pot Melk. — Til Eftermad Kartofler, dybbet i Salt, og en $\frac{1}{2}$ Pott Kartofler til hver eller og Finger, Sildods.: faar de Finger, da en Pæl til Hver
- 6/ Tirsdagen: Vandgrød, da en Pæl Gryn til hver og $\frac{1}{2}$ Pott Mælk til hver at dybbe i. — Eftermad Kartofler eller Sild som anført i 5te Post
- 7/ Onsdagen: Erter eller Kaal kogt paa salt Kjød, dertil en Pæl Erter til hver, og som før Anmelt 1 Pund Kjød til 3 Mand
- 8/ Torsdagen Grød og Melk, som om Tirsdagen
- 9/ Fredagen Velling ligesom om Mandagen
Om Fredagen gives dem Ost hver et $\frac{1}{4}$ Pund.
- 10/ Løverdagen Øllebrød og Spegesild. —

4 år fik anstalten i Bagergade lov at bestå og gjorde sin nytte, ikke mindst som erfaringsgrundlag, og den erfaring, man gjorde, førte til det næste skridt, nemlig indretning af en arbejds- og fattiganstalt med internat, for som det hedder i denne nye anstalts regulativ af 1838:⁹

„Efter at en saadan (Anstalt) nu har bestaaet i 4 Aar, ... har det viist sig, at naar i selve Arbejdsanstalten ikke *tillige* haves *Bolig* for de Fattige opnaaes Hensigten ikke.“

Resultatet blev, at man indrettede arbejdsanstalten i Fruestræde. Dette er imidlertid en hel historie for sig.¹¹

Noter:

Trykte kilder:

1. Harald Jørgensen: Det offentlige fattigvæsens historiske udvikling i Danmark. København 1975 omtaler bl.a.:
Reskript af 3. Sept. 1708 om de Fattiges Væsen i Købstæderne,
Forordning af 24. Sept. 1708 om Betlere i Danmark,
Reglement af 5. Juli 1803 for Fattigvæsenets provisoriske Indretning og Bestyrelse i Danmarks Købstæder.
2. Omtalt i J. O. Broe Jørgensen: Svendborg Købstads Historie I. del. Svendborg 1959.
3. Samtidig beskrivelse i Joachim Begtrup: Forsøg til en beskrivelse over Svendborg Kjøbstad. Odense 1823. Genoptrykt af Svendborg Amts Museum.
4. Omtalt i Johannes Olsen: Svendborg Bys Historie, Svendborg 1919, og i Jørgen S. Dich: Kompendium i Socialpolitikens Historie. Århus 1961.

Arkivalier i Svendborg Byarkiv på Viebæltegård:

5. Mappe med indkomne breve vedrørende Madame Sophie Hansens Legat. 1824-34.
6. Mappe med regnskabsbilag vedrørende samme legat og arbejdsanstalten -1834.
7. Mappe med regulativ og instruks m.v. vedrørende arbejdsanstalten 1832-34.
8. Pjentemøller Morten Jørgensens Dagbog for 1834.
9. Regulativ for den nye arbejdsanstalt 1838.
10. Læs herom i „Skalk“ nr. 4, 1974, og i
Lise Warburg: Spindebog. København 1974.
11. Henrik Jansen og Otto Jonasen: Fattiggården. Udgivet af Svendborg og Omegns Museum 1976.
12. I 1830'erne var en daglejers normale løn 3 mark, altså 1/2 rigsdaler - eller også det halve + føden.